

Róma mindig győztes. Súlyom Márk: Festus: A római nép viselt dolgainak breviáriuma. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő. 2020. 230 o.

Réfi Oszkó Dániel

Alig több mint egy év telt el azóta, hogy a magyar óorkutatás – azon belül is a kései antikvitás korszaka – egy igen fontos forráskiadással lett gazdagabb. Tavaly év elején jelent meg ugyanis az *Epitome de Caesaribus*, magyar címén *Rövid könyv az imperátorok életéről és erkölcséről*, Súlyom Márk kiváló fordításában (Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2020).¹ A szöveget kommentárral és kísérőtanulmánnyal is ellátó kutató azonban nem pihent sokáig a babérjain: még ősszel jelentkezett egy újabb hiánypótló késő ókori auktor magyarra átültetett változatával, illetve interretációjával!

Festus *Breviáriuma*, vagyis teljes magyar címén *A római nép viselt dolgainak breviáriuma* az *Epitomé*hez hasonlóan szintén az Attraktor Kiadó *Fontes Historiae Antiquae* sorozatának keretei között látott napvilágot, tovább gazdagítva a kiadó antik forráspublikálásainak sorát. Megjelentetése azért is jelentős, mert Festus *Breviáriumával* vált teljessé a késő római szerzők rövid, kivonatolt történeti munkáinak magyar nyelvű gyűjteménye: Aurelius Victor töredékeinek 1998-as (ford. Patay-Horváth András), Eutropius breviáriumának 2003-as (f. Teravágimov Péter) és az *Epitome* tavalyi kiadása után most már minden kapcsolódó auktor munkássága elérhetővé vált a szélesebb hazai olvasóközönség számára.

Súlyom Márk – akit immár nyugodt szívvel nevezhetünk a 4. századi rövidebb terjedelmű római történeti irodalom jeles kutatójának – könyvének felépítése hűen követi az antik auktorok szövegkiadásainak hazai hagyományát. Elsőként Festus *Breviáriumának* fordításával találkozunk; azt követi a sokkal terjedelmesebb kommentár, majd egy kísérőtanulmány, „Festus és kora” címen. Elemzésünk során ehhez a szerkezethez hűen, egyenként tekintjük át a kötet részeit, majd a tanulmány fejezeteit, hogy megállapíthassuk, miről is mesél pontosan *A római nép viselt dolgainak breviáriuma*.

A *Breviárium* fordítása a Nelu Zugravu 2003-as, kétnyelvű latin–román kiadásában² közölt latin átiraton alapul, összevetve Marie-Pierre Arnaud-Lindet 1994-es francia kiadásával.³ Elsőre talán meglepőnek tűnhet, hogy a fordítás negyvenkét oldalt foglal el a háromszázból: a

¹ Ismertetőnkét lásd: *Polymatheia*, XVII. évf., 2020. 1–2. sz. 242–247. <https://doi.org/10.51455/Polymatheia.2020.1-2.15>

² Zugravu, Nelu (ed.) (2003): *Festus: Breviarium rerum gestarum populi Romani / Scurta Istorie a Poporului Roman (Editio Bilinguis)*. Iași.

³ Arnaud-Lindet, Marie-Pierre (1994): *Festus. Abrégé des Hauts Faits du Peuple Romain*. Paris.

laikus olvasó kevésnek, míg a történetírás, illetve Festus munkájának ismerői talán soknak találnák ezt a számot, tekintve, hogy a mű a maga 30 bekezdésével még a saját műfajában is igencsak rövidnek számít. Azonban örömteli hír és előrelépés az *Epitome* tavalyi kiadásához képest, hogy a *Breviárium* kétnyelvű formában jelent meg, akárcsak a Loeb és a Teubner ma már klasszikusnak számító szövegkiadásai. Vagyis minden lap bal oldalán az eredeti latin szöveget, míg a jobb oldalon a magyar fordítást olvashatjuk. A fordító korábbi munkáihoz híven ismét tartózkodik a túlzott lábjegyzethasználatától: a fontosabb földrajzi nevek modern megfelelőinek közlésén, illetve egyes rendszeresen előforduló archaizáló kifejezéseken (pl. „Babilónia” a Szászánida [Újperzsa] Birodalom helyett) magyarázatán túl mindent meghagy a kommentár számára. Festus szövege szikár és lényegre törő, ugyanakkor korántsem annyira alacsony színvonalú, mint amilyennek egyes történészek tartják; igyekeznek választékosabban fogalmazni, és tartalmaz eredeti, máshonnan nem ismert információkat is. Talán ezek a részek, például a 27–29. *caputok* fordítása a legérdekesebb a korszak kutatói számára: egyetlen más forrásunk sem számol be ilyen részletességgel II. Constantius perzsa háborúiról (lásd Fest. 27.1–4.). A fordítás nagy érdeme, hogy képes a viszonylag egyszerű, ám választékos, néhol egyenesen magasstos stílust hitelesen visszaadni magyar nyelven, anélkül hogy bármit is hozzátenne az eredeti szöveghez, vagy elvenne belőle, akár a forma, akár a tartalom vonatkozásában. Ezúttal stílusidegen kifejezésekkel vagy oda nem illő szinonimákkal sem találkozunk, amely egyrészt mutatja a fordítás alapos, kiforrott voltát; másrészt abból fakad, hogy a *Breviárium* tömör stílusa még annyira sem kedvez az adomázó hangvételnek, mint a kortárs kivonatolt történelmi munkák.

Ami a kommentárt illeti, a maga száz oldalával ez képezi a kötet leghosszabb fejezetét, tartalma tekintetében pedig igazi kincsesbánya minden olvasó számára. Lenyűgöző alapossággal veszi górcső alá Festus *Breviáriumát*, szinte sorról sorra elemezve a közölt információkat, összevetve mindazzal, amit egyéb forrásokból tudunk: az antik, késő antik auktorok művei és a modern szakirodalom mellett az epigráfia, sőt a numizmatika eredményeit is gyakorta hasznosítja a kommentár szerzője. Például rögtön az első *caput* (Fest. 1.1.) egyik utalásának magyarázataként másfél oldalt szentel annak, hogy bemutassa Festus korának pénzverését (50–52. o.). Mivel az eredeti szöveg is elbeszélő jellegű, elsősorban eseménytörténeti, ritkábban biográfiai és prozopográfiai adalékokkal találkozunk a kommentárban – habár az „adalék” kifejezés használata nem adja vissza a magyarázat aprólékos, részletgazdag voltát. Sólyom Márk Festus-kommentárját szinte már önálló római történelmi monográfiának is tekinthetnénk, olyan mennyiségű és minőségű adattal szolgál, összefüggő narratívába rendezve. Egyes szöveghelyek esetében arról értekezik,

mit és miért hagyott ki a *Breviárium* szerzője művéből, máshol igyekszik kiegészíteni Festus szövegét más kortárs szerzők műveivel, hogy teljesebb képet kaphassunk az eseményekről, és megérthessük, mi lehetett Festus motivációja munkája elkészítése során. Jelen esetben egyértelműen indokolt a történelmi háttér ennyire gondos bemutatása. Egyrészt, ahogy a kommentár szerzője megjegyzi, Festus munkája rendkívül sűrű, 1117 év történelmét mutatja be 30 *caput* terjedelemben (49. o.). Másrészt, a mű még a többnyire uralkodói megbízásból, az udvari elit számára készült epitomék és (ókori) breviáriumok között is elfogultnak tekinthető: „Festus nem titkolja, hogy a Róma-eszme éltetése, tehát propagandisztikus szándék vezeti munkája megírása során, közli ugyanis az *imperatorral*, hogy minden olyan hír hamis, amely római vereségről szól, azaz a római-perzsa hadikonfliktusok során »erényeik miatt valójában mindig a rómaiak lettek a győztesek«. Az idézet akár a 4. századi breviárium mottója is lehetne.” (98. o., kiemelés a szerzőtől.)

A kommentárból rajzolódik ki igazán a *Breviárium* szerkezete, amely nem meglepő módon a fentebb idézett szerzői szándékot fejezi ki. Az első és az utolsó bekezdés uralkodói ajánlás, illetve zárszó formájában foglalja keretbe a kivonatot. Ezután következik Róma történelmének – mindenekelőtt hódításainak – rövid, számszerűsítő összefoglalása, először a Város (2. *caput*), majd a provinciák vonatkozásában (3–14. *caputok*). Azonban a történeti mű legfontosabb része kétségkívül a harmadik, hadtörténeti egység. A 15–29. *caputok*at magában foglaló rész Róma keleti, parthus és perzsa háborúit tekinti át a maga szubjektív, erősen részrehajló módján. Erre a részrehajlásra reflektál a kommentár, amikor megemlíti, milyen fontos részleteket – a rómaiakat kevésbé pozitív színben feltüntető eseményeket, esetenként komplett háborúkat – hagyott ki Festus szövege összeállításakor. Utóbbira jó példa, hogy a breviátor „elfelejtett” megemlékezni I. Sápúr szászánida uralkodó második (252-es), a birodalom számára szinte katasztrofális kimenetelű hadjáratáról (lásd Fest. 23., 128–131. o.). Ugyanakkor más esetben önmagához képest kifejezetten gazdagon közöl pontos adatokat egyes eseményekről. Feltételezhető, hogy ezek közül egynémely alkalommal, példának okáért II. Constantius hadjáratainak vonatkozásában első kézből származó információkkal rendelkezett (Fest. 27., 138–142. o.). Valószínűleg helytálló a szövegmagyarázat azon megállapítása, hogy Festus kivonata egyfajta tömör történelmi tablóként, összefoglalásként készült Valens keletrómai császár (364–378) számára, aki a 370-es év környékén éppen – az önmagukra valamit is adó római császároknak már-már kötelező – perzsa hadjáratát tervezte (97–98. o.).

A fordítás és a kommentár áttekintése után érdemes bemutatnunk a kísérőtanulmányt is, amely a *Festus és kora* címet viseli. A harminckilenc oldalas áttekintés arra tesz kísérletet, hogy a *Breviárium* szerzőjéről, a

műfaj sajátosságairól, valamint Festus forrásairól közölje a legfontosabb tudnivalókat; továbbá egy rövid, ám különösen alapos, a fordított szövegtől többé-kevésbé független értekezést is közread a 4. század második felének római, illetve perzsa hadseregeiről.

Breviátorunk azonosítása a tridentumi (Sextus Rufius?) Festusszal általánosságban elfogadott tény a modern történetírásban, ugyanakkor a szöveg szerzőjének vallási nézeteiről elejtett információk valóban ébreszthetnek bizonyos kétségeket a témakört ismerő jártas olvasóban. Örömteli, hogy erre az ellentmondásra is kitér a kísérőtanulmány, amikor a *magister memoriae* személyét, illetve a szöveg szerzőjét és vallásosságát tárgyalja. A(z ókori) breviáriumok műfajának és jellegzetes vonásainak bemutatása is fontos része lehet minden olyan elemzésnek, amely egy-egy adott auktor munkáját taglalja. Jelen esetben a tanulmány szerzője mindenekelőtt a Róma-eszme fontosságáról, identitásteremtő szerepéről értekezik a breviáriumok vonatkozásában, továbbá kiemeli, hogy bár egyes korábbi kutatók hajlamosak voltak egyetlen történelmi mű kivonatának, epitoméjének tekinteni Festus munkáját, minden bizonyíték arra utal, hogy ez igenis breviárium a szó legszorosabb értelmében. Forrásai között egyértelműen beazonosíthatunk olyan műveket, mint például Titus Livius *Ab Urbe conditája*, vagy Eutropius Róma-története, amely a mű elkészülte idején még frissnek számított, hiszen a 369-es év idejére keltezhetjük. Egyes történészi hipotézisek szerint Festus éppen Eutropiust váltotta a keleti udvar *magister memoriae* hivatalában, miután utóbbi breviáriumát Valens császár túlságosan terjengősnek találta, és ezért menesztette a pozícióból... (lásd 49. o.).

A huszonegy oldalt elfoglaló hadtörténeti – vagyis jelen esetben inkább hadszervezeti – áttekintés különösen hasznos adalék a korszak kutatói számára, és alapos, mégis lényegre törő voltának köszönhetően a nagyközönség is élvezetesnek találhatja az áttanulmányozását. Nem kapcsolódik szorosan Festus szövegéhez, aki inkább szigorúan vett *hadtörténeti*, mintsem hadászati, hadművészeti munkának szánhatta breviáriumát. Elvégre a császár környezetében jó néhányan kellett hogy legyen olyanok, akik nála jobban értettek a hadviseléshez. Ugyanakkor mégis helye van a kötetben ennek az önálló munkaként is prezentálható tanulmánynak: áttekinthetővé, számszerűvé, megfoghatóvá teszi mindazt, amiről Festusnál olvashatunk, és rávilágít arra, milyen orbitális dimenziókkal rendelkező katonai erő, milyen irtózatossá hatalom összpontosult a római uralkodók kezében, még a 4. század második felében is, amely periódust pedig általában már nem szokás a birodalom „fénykoraként” bemutatni.

Konklúzióképpen nem tekinthetünk el attól, hogy újfent hangsúlyozzuk: Festus *Breviáriumának* kiadásával teljessé vált a késő római kivonatolt történeti művek magyar fordításainak sora. Immár minden jelen-

tős forrás elérhető a korszak iránt érdeklődő olvasók számára, legyen szó kezdő egyetemi hallgatókról vagy a laikus nagyközönségről. Azonban érdemes észben tartani, hogy *A római nép viselt dolgainak breviáriuma* önmagában is fontos. Ahogy a kötetet közreadó kutató fogalmaz: „Elmondható, hogy talán Festus breviáriuma az utolsó olyan történeti munka az ókorból, amelyben egy római történetíró hódításokról, terjeszkedésről, a birodalom nagyságának növeléséről elmélkedik” (189. o.). Valóban rendkívül értékes bepillantás ez a hivatalosan még egységes, gyakorlatban már két részre osztott Római Birodalom utolsó „békeéveinek” mentalitásába; amikor, a gótok és a hunok megérkezése előtt, a római uralkodók hódító hadjáratokat terveztek, és nem a birodalmuk területi egységét, épségét kellett védelmeznük foggal-körömmel. Habár Festus munkája valóban erősen elfogult, részrehajló és propagandisztikus, de ő még abban a korban nőtt fel és élte le az életét, amikor egy római polgár ószintén hihette: bármi történt is, végül „mindig a rómaiak lettek a győztesek” (Fest. 15.1.).